

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Заяць О.С.,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-2872-5567

Заяць О.С. Цивільно-правовий аналіз договору про надання правничої допомоги за законодавством України.

Адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законом. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність. Згідно з чинним законодавством України, адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги. У зв'язку з цим дослідження цього виду договорів та з'ясування його місця у системі регуляторів суспільних відносин має надзвичайно важливе значення та є актуальним завданням у вітчизняній правовій науці.

Договір про надання правничої допомоги є непоіменованим на рівні кодифікованого акту видом договорів. Позаяк, його правовій регламентації присвячені положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Договір про надання правничої допомоги може також укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. У таких випадках на нього можуть поширюватися правила ст. 636 Цивільного кодексу України. Зокрема, виконання такого договору про надання правничої допомоги зможе вимагати як особа, яка уклала договір, так і клієнт, на чю користь він був укладений.

Розірвання договору про надання правничої допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не визнається показником незадовільної роботи адвоката (адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання). Позаяк, суть адвокатської діяльності має полягати власне в наданні професійної правничої допомоги клієнтам для досягнення справедливості виключно законними та морально виправданими способами. На підставі ж цивільно-правового аналізу договору про надання правничої допомоги, доцільно підтримати висновки про його консенсуальну правову приро-

ду, належність до групи договорів про надання послуг юридичного характеру, двосторонність, можливість бути оплатним чи безоплатним, фидуціарність та, за певних обставин, алеаторність.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, правнича допомога, договір, договір про надання правничої допомоги, форма договору.

Zaiats O.S. The civil legal analysis of the contract on the provision of legal assistance according to the legislation of Ukraine.

The advocacy of Ukraine is a non-governmental, self-governing institution that provides protection, representation and the other types of legal assistance on a professional basis, and independently resolves issues of the organization and activity of the advocacy in the manner established by the law. The advocacy of Ukraine consists of all advocates of Ukraine who have the right to practice law. According to the current legislation of Ukraine, advocacy activities are carried out on the basis of a contract on the provision of legal assistance. In this regard, the study of this type of contract and the clarification of its place in the system of regulators of social relations have become extremely important and are the urgent tasks in the domestic legal science.

The contract on the provision of legal assistance is an unnamed type of contract at the level of the codified act. Because of this, the provisions of the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity» have been devoted to its legal regulation.

The contract for the provision of legal assistance may also be concluded in favor of the client by another person acting in his interests. In such cases, the rules of the art. 636 of the Civil Code of Ukraine should be applied to it. In particular, the execution of such an agreement on the provision of legal assistance can be demanded both by the person who concluded the agreement and by the client for whose benefit it was concluded.

Termination of the contract for the provision of legal assistance at the initiative of the client and/or the person who concluded the contract in the interests of the client is not recognized as an

indicator of unsatisfactory work of the advocate (advocatory bureau or advocatory association). After all, the essence of advocacy should consist in providing professional legal assistance to clients to achieve justice in exclusively legal and morally justifiable ways. On the basis of the civil legal analysis of the contract on the provision of legal assistance, it is advisable to support conclusions about its consensual legal nature, belonging to the group of contracts on the provision of legal services, bilaterality, the possibility of being paid or unpaid, fiduciary and, under certain circumstances, aleatory.

Key words: advocate, advocatory activity, legal assistance, contract, contract on provision of legal assistance, form of contract.

Постановка проблеми. Адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законом. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність [1]. Згідно з чинним законодавством України, адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги. У зв'язку з цим дослідження цього виду договорів та з'ясування його місця у системі регуляторів суспільних відносин має надзвичайно важливе значення та є актуальним завданням у вітчизняній правовій науці.

Аналіз наукових публікацій. Проблеми правового регулювання договору про надання правничої допомоги у тій чи іншій мірі були предметом аналізу багатьох правників, серед яких І. Гобечія, О. Гриценко, А. Гриняк, В. Косак, З. Ромовська, І. Спасибо-Фатєєва, Ю. Юркевич та інші. Поряд з тим, зважаючи на роль інституту адвокатури у сучасних умовах та значення гарантій правничої допомоги у нашій державі, існує доцільність подальшого вивчення цієї проблематики.

Метою цієї наукової статті є здійснення цивільно-правового аналізу договору про надання правничої допомоги за законодавством України та вироблення авторської позиції з цієї тематики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 626 Цивільного кодексу України, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [2]. У юридичній літературі відзначають, що договір є унікальним правовим засобом, призначеним врегулювати відносини між учасниками цивільного обороту. Власне договір є вольовим актом, єдиним, узгодженим волевиявленням сторін. В

умовах розвитку ринкової економіки, договір відіграє роль одного з основних та найбільш ефективних соціальних регуляторів. Крім цього, закріплення цивільним законодавством у сучасних ринкових умовах принципу свободи договору створює умови для забезпечення економічної виправданості й раціональності дій учасників приватно-правових відносин, а також сприяє розвитку конкуренції і, як наслідок, досягнення вагоміших результатів [3, с. 43].

На думку З.В. Ромовської, закріплення у ст. 3 Цивільного кодексу України свободи договору як однієї із загальних засад регулювання цивільних відносин – це своєрідний вступний правовий акорд, тема якого набула розвитку у наступних правових нормах, насамперед, у ст. 6 «Акти цивільного законодавства і договір» [4, с. 72]. Позаяк, слушною видається думка А.Б. Гриняка, згідно з якою, оскільки в цивільному законодавстві відсутні норми, які вказують на порядок застосування до непоіменованих договорів нормативно-правових положень, окрім загальних (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 11, ст. 627 Цивільного кодексу України), ч. 1 ст. 6 Цивільного кодексу України доцільно доповнити положенням, що до відносин сторін у непоіменованому договорі застосовуються загальні положення актів цивільного законодавства про договори, звичай ділового обороту, а також у відповідних випадках аналогія закону та аналогія права [5, с. 110].

Договір про надання правничої допомоги є непоіменованим на рівні кодифікованого акту видом договорів. Позаяк, його правовій регламентації присвячені положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, законодавчо закріплено, що договір про надання правничої допомоги укладається в письмовій формі. Водночас, названий договір може вчинятися усно у випадках: надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди); та, якщо клієнт невідкладно потребує надання правничої допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк [1]. Отже, наведені вище положення підтверджують, що недодержання письмової форми договору про надання правничої допомоги не матиме наслідком його нікчемність. Поряд з тим, за загальним правилом (окрім винятків, визначених ч. 2 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») заперечення однією із сторін факту вчинення договору про надання правничої допомоги або

оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду у таких випадках не може ґрунтуватися на свідченнях свідків.

Необхідно відзначити, що до договору про надання правничої допомоги застосовують загальні вимоги договірного права. Отже, при укладенні такого договору, його сторони керуються приписами Цивільного кодексу України [2]. З огляду на зазначене, можемо виснувати, що договір про надання правничої допомоги належить до групи договорів про надання послуг юридичного характеру, є консенсуальним, двостороннім, може бути як оплатним, так і безоплатним (зокрема, як вказують у юридичній літературі, на практиці деякі адвокатські бюро та адвокатські об'єднання підприємницького типу навіть передбачають у своїх установчих документах можливість надання правничої допомоги «*pro bono*» (безоплатно) [6, с. 111]. Проте, заслуговує на підтримку точка зору, що, з аналізу законодавчих положень, не видається можливим виділити конститутивні характеристики адвокатських об'єднань, які б допомогли визначити їхній правовий статус як підприємницьких чи непідприємницьких організацій [7, с. 83-84]).

Змістом договору є його умови, які мають бути чітко визначені та зрозумілі. Окрім визначеності, до змісту договору повинна висуватися вимога про здійсненість того зобов'язання, яке встановлюють у договорі сторони. Договір не може вважатися таким, що має юридичну силу, якщо особа бере на себе зобов'язання виконати дії явно неможливі [8, с. 143]. Поряд з тим, зважаючи на характер відносин між адвокатом та клієнтом, договір про надання правничої допомоги може бути трактованим як фідуціарний та, за певних умов, алеаторний.

Договір про надання правничої допомоги може також укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. У таких випадках на нього можуть поширюватися правила ст. 636 Цивільного кодексу України. Зокрема, виконання такого договору про надання правничої допомоги зможе вимагати як особа, яка уклала договір, так і клієнт, на чю користь він був укладений.

Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правничу допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правничої допомоги. Позаяк, зміст договору про надання правничої допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики [1].

У зв'язку з цим слід пригадати, що на дотриманні принципу верховенства права в діяльності адвоката акцентовано, зокрема, у ст. 7, 19 Правил адвокатської етики, затверджених звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.20217 (із змінами та доповненнями) [9]. Відповідно, адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними, або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав та обов'язків адвоката. Окрім того, адвокату забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до надання завідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або Правилам адвокатської етики. Адвокат повинен відповідати на запити клієнта та донести до нього всі його законні права й обов'язки. Виконуючи доручення клієнта, адвокат повинен використати всі розумні і законні можливості для надання йому максимальної правничої допомоги, здійснення захисту або представництва [10, с. 169]. При цьому, межі здійснення цивільних прав визначені, зокрема, ст. 13 Цивільного кодексу України. Зокрема, цивільні права здійснюються у певних межах, які визначаються договором або актами цивільного законодавства [11, с. 182].

Отже, договір про надання правничої допомоги – це домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правничої допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правничої допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору. Верховний Суд звернув увагу, що на підставі договору адвокатом видається ордер, що є належним та достатнім підтвердженням правомочності адвоката на вчинення дій в інтересах клієнта. Наприклад, у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 23.07.2019 у справі № 910/7398/18 було зазначено, що ордер, який видано відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката.

Зокрема, Господарський процесуальний кодекс України не вимагає надання разом з ордером договору про правничу допомогу, його копії або витягу. Отже, договір про надання правничої допомоги (за відсутності ордера, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства) не вважається достатнім та належним доказом повноважень адвоката в процесі (ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.07.2018 у справі № 910/17956/17) [12].

Однак, що стосується договору про надання правничої допомоги, то він все ж може виконувати функцію підтвердження повноважень адвоката при виконанні останнім своїх обов'язків та реалізації повноважень по представництву інтересів клієнтів, за винятком випадків, визначених законодавством України.

У будь-якому випадку, економічна природа договірних прав також реалізується через низку інституційних функцій. До них належать: узагальнення всієї сукупності інформації, яка потрібна сторонам для ведення своєї діяльності; зниження рівня невизначеності; економія витрат часу; координаційна; регулююча [13, с. 11].

Висновки. Підсумовуючи, доцільно вказати, що розірвання договору про надання правничої допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не визнається показником незадовільної роботи адвоката (адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання). Позаяк, суть адвокатської діяльності має полягати власне в наданні професійної правничої допомоги клієнтам для досягнення справедливості виключно законними та морально виправданими способами. На підставі ж цивільно-правового аналізу договору про надання правничої допомоги, доцільно підтримати висновки про його консенсуальну правову природу, належність до групи договорів про надання послуг юридичного характеру, двосторонність, можливість бути оплатним чи безоплатним, фидуціарність та, за певних обставин, алеаторність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076 від 05.07.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення : 19.06.2024).
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.

3. Юркевич Ю.М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.
4. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Атіка, 2005. 560 с.
5. Гриняк А.Б. Основні напрями модернізації сучасного договірних права. На шляху до європейського приватного права: *збірник матеріалів XI Міжнародного цивілістичного форуму*. Київ: Київський регіональний центр НАПрН України 2021. С. 107–111.
6. Гобечія І.Т. Цивільна правосуб'єктність юридичних осіб у сфері надання правничих послуг в Україні: дис... д-ра філософії в галузі права. Львів, ЛьвДУВС. 2021. 194 с.
7. Юркевич Ю. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 80–84.
8. Цивільне право (частина особлива). Курс лекцій: навч. посіб. / за ред. І. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. 640 с.
9. Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року від 09.06.2017, зі змінами, затвердженими з'їздом адвокатів України 2019 року від 15.02.2019. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 19.06.2024).
10. Заяць О.С. Інтенціональні детермінанти професійної адвокатської діяльності: монографія. Львів: Панорама, 2022. 517 с.
11. Коссак В.М., Юркевич Ю.М. Правовий захист економічної конкуренції: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2013. 314 с.
12. Огляд судової практики Верховного Суду щодо представництва інтересів учасників справи адвокатом та самопредставництва в господарському процесі (01.2018–03.2021). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_2021_07_16.pdf (дата звернення: 19.06.2024).
13. Гриценко О.А. Методологічні основи дослідження договірних права. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Сер.: Економічна. 2014. № 3. С. 5–12.